

Universitätsbibliothek Wuppertal

Plvtarchi Chaeronensis Moralia, Qvae Vsvrpantvr

Svnt Avtem Omnis elegantis doctrinæ Penvs : Id est, varij libri: morales, historici, physici, mathematici, denique ad politiorem litteraturam pertinentes & humanitatem : omnes de Graeca in Latinam linguam transscripti summo labore, cura, ac fide

Plvtarchi Chaeronensis Ethicorum Sive Moralium

Plutarchus

Impressum Francofor. ad Mœn., M.D.LXXXII

De virtute morali commentarius

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-351](https://urn.nbn.de/urn:nbn:de:hbz:468-1-351)

PLVTARCHI DE VIRTUTE MORALI,
commentarius.

De virtute, quæ cùm appellatur tum videtur ad mores pertinere, eoque præcipue à contemplativa differt, quia pio materia animi motus, pro forma rationem rectam habet, propositum nobis est differere: quænam sit eius natura, quomodo subsistat, an quæ eius capax est animi pars peculiariter sit ratione ornata, an alienæ particeps: mixtane ea pars cum meliore sit, aut potius ea tanquam magistra & principe vtens, particeps dicatur imperantis facultatis. Quod enim possit virtus etiam existere atque permanere omnibus materiae expers, omnisque mixtione, existimo manifestum esse. Expedit autem breuiter aliorum sententias percurrire, non tam recensionis gratia, quam ut iis prius expositis nostra & euidenter plus habeant & firmitatis. Menedemus, cui patria fuit Eretria, virtutem & multitudinem sustulit, & diffentias: quod vnam esse arbitratetur, que diuersis veteretur nominibus. idem enim dici temperantiam, fortitudinem, iustitiam, quomodo idem sunt gladius & ensis. Aristo autem Chius, vnicam & ipse quod ad substantiam attinet virtutem fecit, ac sanitatem appellavit: certarum autem respectu rerum, plures. vt si quis vellet visum nostrum, quando res albas intuetur, leucotheam, id est alborum, quando nigra, melantheam, id est nigrorum spectatorem, aut alia simili ratione appellare. Etenim virrus dum considerat quid agendum sit aut non agendum, prudentia nonen gerit: dum moderatur cupiditatibus, modumque & legitimum voluptatibus tempus definit, temperantia: dum commercia contrariaque hominum inuicem temperat, iustitia. sicut culter vnuus quidem est, alias autem aliud scindit. & ignis vnuca sua natura vtens in varias agit materias. Sublabi in hanc sententiam Zeno etiam quodammodo videtur Citeius, qui prudentiam definiens in tribuendis rebus iustitiam, in sequendis aut fungendis temperantiam, in sustinendis fortitudinem nuncupat. Tamen qui id negant, volunt prudentiam vocem à Zenone proscientia fuisse usurpatam. Chrysippus autem dum secundum qualitatem, quamvis peculiarem aliquam virtutem putat debere constitui, imprudens totum (vt est apud

Plato-

Varia de
Circuite
sententia.

Platonem) examen virtutum excitauit incognitum atque insolens. nam sicut à fortis fortitudinem, à mansuetudinem, à iusto iustitiam: sic à gratiolo gratiositatem, à bono bonitudinem, à magno magnitatem, ab honesto honestitudinem, aliásque id genus dexteritates, compellabilitates, versabilitates virtutum in numero censens, multis & absurdis nominibus nihil tale desiderantem impleuit philosophiam. In eo omnes conueniunt, quod virtutem partis animae principis affectionem quandam & facultatem ratione partam, aut ipsam potius esse rationem sibi consentientem, firmam atq; inexpugnabilem ponunt. sentiuntque partem animi motibus obnoxiam subitis atque brutam, non differentia naturae quadam à ratione discretam esse: sed ipsam illam animi partem, quam rationem 15 & principem vocant, totam proflus conuersam ac mutaram sub motu animi subitos, mutationesque habitum aut affectionem effientes aliquam, fieri vitium vel virtutem, nihilque habere in se brutum; sed brutum dici, quando vi incitata appetitionis praevalente & obtinente, ad absurdum aliquid contra rationis consilium effertur. motum enim illum rationem esse prauam & intemperantem, à vitiō & falso iudicio vehementiam virēsque consecutam. Ceterū omnes hos videntur latuisse quo modo v. *Hominis* nūquisque nostrū reuera duplex sit atque compositus. *quonodo* 25 Non enim perspexerunt utrāque duplicitatem nostri: sed duplex animam duntaxat, quæ euidētior est, ex anima & corpore compositionem. Atqui ipsam animam è duabus ac dissimilibus iis naturis esse conflatam, bruta parte in star alterius corporis cum ratione naturae quadam necessitate commixta atq; 30 concinnata, ne Pythagoram quidem (puto) fecellit: idque cōiōcio ex eius studio musica, quam ille anima demulcentia atque pacanda causa induxit, ut quæ non omnia haberet doctrinæ ac disciplinis obedientia, aut quæ de virio ad virtutem oratione traduci possent: sed quipiam alijs generis suadelam, formationem, atque cicurationem præterea desiderans, ne planè philosophia intractabili se atque refractarium præbeat. Plato quidem aperte, firmiter, atque citra ullam cōtrouersiam sensit huius mundi animam non esse simplicē, non cōpositionis expertem, non uniformem: sed quæ ex Eiusdem & Diuersi contemplata, alias uno

ordine vi p̄adito vtens eodem modo semper regatur atq; obuersetur: aliās in motus scissa, orbēsq; vagos & inuicem contrarios, rerum differentiis atq; ortibus principiū exhibeat. Tum hominis animam, quæ animæ Vniuersi portio rationib. ac numeris huic cōgruentibus sit cōcinnata, non simplicem esse aut eodenī per omnia modo affectam: sed liam eius partem intelligētem esse ac ratiocinatricem, quæ hominem regi naturā sit cōueniens: aliā qua variis motib. obnoxia, bruta, vaga & incomposita suapte natura, gubernante opus habeat. atq; hanc tursum in duas scindi partes: 10 quarū altera semper appelletur & sit corporea: altera non-nunquam huic se accommodet, aliquando rationi obtemerare. quam vim atq; facultatē Thymoides appellatipse, quod in ea irarum existat ardor. discrimen autem maximē demonstrat mentis ac rationis aduersus concupiscentiam 15 & iracundiam pugna, quæ ostendit multa alia esse, quæ optimæ aduersentur parti. His principiis plurimum usus est Aristoteles, quod ex eius scriptis est manifestum. Postea tamen irascentem partem concupiscenti adiunxit, quod ex candescētia animi appetitus quidam sit vicissim lăden. 20 di. tamen partem brutam & subitis affectionibus obnoxiam semper & ad extremum usque ita ut diuersam à ratiocinatrice usurpauit. non quod ea prorsum bruta sit sicut ea animæ vis qua sentimus , alimur , vegetamur : sed cūm hæc rationi nihil quicquam omnino obedientia, ac surda quodammodo ē carne edita sit , omninoque corpori inhærescat : illa altera motuum subitorum capax propriè expers rationis , ea tamen est natura , ut mentem ac rationem audire, ad eam se conuertere, parere, & confirmari ab ea possit, nīsi infœta voluptate & intemperante vita 25 ratione planè sit pessundata. Qui verò non assecuntur, quomodo brutum quod est, rationi obtemerare possit: iij mihi non videntur vim rationis perspicere, quanta sit ea, quod penetreret imperando ac ducendo : non duris hoc & refractariis ductibus , sed conformantibus & obedientiis concedendo plus quauis necessitate ac vi conficiens. Etenim spiritus, nervi & ossa, reliquæque corporis partes vtique rationis vacua sunt. tamen dato impetu, ubi ratio quasi concussit habens, omnia suum ordinem servant , congruunt , & parent. ac pedes , ubi visum fuet in animo

animo ut curratur, intendunt se cursui, manus operi, si quid iacere aut apprehendere voluit. Optimè autem poeta his verbis expressit, quomodo cum ratione consentiant, ad eamque se accommodent brutaæ partes.

- 5 Huius per teneras lacrymarum flumina malas
Manabant socom thalami deflentis. *Vlysses* Odys. 7.
Vxorū fletum miseratus mente pudica,
Intra palpebras ceu cornu immota tenebat
Lumina, vel ferrum: lacrymas astutæ premebat.

10 ita spiritum, sanguinem, & lacrymas habuit rationis dicto audientes. Hoc etiam demonstrat apud formosos aut formosas, vbi tangere ratio & lex vetat, pudendorum recessio, se demittentium ac quiescentium: quod maximè vsu venit amore corruptis, qui simul atque audiuerunt se per errorē solitariis aut filiæ amore captos fuisse, statim concupiscentia ratione eam tangente subdidet, & corpus membra iudicio honestè conformata præbet. Sæpe etiam cibos & obsonia cum magna voluptate edentes, vbi sentiunt aut discunt se aliquid impurum aut illicitum summississe, non tantum iudicio afflentientes animi morsus & molestiam percipiunt, sed & ipsum corpus opinione ista exagitatum vomitus & alterationes cum nausea coniunctæ inuadunt. Ac vereor ne planè ad alliciendum in hanc sententiam composita, audaciisque adscita orationi videar inserere, si barbita commemorem, lyras, fistulas, tibias, & quæ alia canendi ars ad animorum humanae motus accommodata excogitauit instrumenta: quæ animæ exsfortia, tamen se animorum nostrorum iudicijs, ventisumque, voluntatibus applicant, vna lugentia, cantantia, lascivientia. Et tamen ipsum Zenonem ferunt, cum 30 cithara caneret alternis cantare solitus musicus ascendisse ad theatrum, ac dixisse discipulis: Eamus, vt discamus qualiter viscera, nerui, ligna, & ossa numero atque ordine instituta vocem ac subtilitatem habeant. Verum istis omissis, audire ex 35 ipsis velim, An cum videant canes & equos atque aues domini educata animalia, adiuvatione, alimento, & doctrina eò redigi, vt voces edant sensum aliquem habentes, motibusque, gestibus, & actionibus se rationis iussi parentes exhibeant, nostrisque vobis applicent: cùmq; Homeri Achillem *Iliad. 7. 399* audiant ad pugnā equos virōsque instruere: adhuc miretur & dubitet, si facultas animi nostri quairascimur, appetimus,

gaudemus, dolemus, ea sit natura, ut obedire meti, affici ab ea, cito; consentire possit. cum quidem ista facultas non alibi habitet, non extra limites circumscripta sit, non foris vagetur, neq; necessitate aut verberib. subigatur: sed ab eadem dependeat natura, vna versetur, vna educetur, impleatur, i; mentis consuetudine. Itaq; moribus Graeci nomen ethos se cerunt percommode, sunt enim, v descriptionem informe, mores (de quibus nobis sermo est) qualitas quadam in bruta animi parte, ac nomen inde habent, quod hanc siue differentiam siue qualitatem efficit a ratione pars bruta in se recipit consuetudinis (quae illis est ethos) interuentu. Non enim ratio omnem protus euellere perturbationem animi conatur: cum neq; fieri id possit, neq; expediatur: sed finem ei, quandamque imponit ordinem, ingeneratq; virtutes morales, quae non sint vacuitates motuum seu affectuum animi, sed eorum mediocritates & cœcinnitatis. ingeneratautem, prudentia opera facultatem istam mobilem in habitu probo constituens. Tria enim haec aiunt esse in animo hominis, facultatem, perturbationem seu mobilem affectum, habitum. Est autem facultas principium & materies talis qualem dixi perturbationis. ut sunt iracundia, ad pudorem, ad confidentiam propensio. Ipsa perturbatio ista haec, motus iam est facultatis, ut ira, ut confidentia, ut pudor. Habitust robur iam est & conformatio bruta facultati consuetudine parva: isq; aut virtutem, vbi male, aut virtus est, siquidem probè condocefacti fuerint motus. Porro autem, quod non omnem virtutem mediocritatem faciunt, moralēmve appellant: altius repetita re distlerendum hoc de discrimine videtur Rerum aliæ pro se ipsæ sunt, aliæ certa ratione ad nos referuntur. Pro se ipsæ sunt, terra, cœlum, sidera, mare. Ad nos certo modo respiciunt siue referuntur, bonum, malum, experendum, segendum, iucundū, molestem. Horum vtrunquecumque cum consideret doctrina, ea quæ rebus duntaxat suum contemplando habentibus intenta est, contemplativa dicitur ac scientia philo tijis comprehenditur: quæ in certa conditione ad nos affectis, consultatrix est & actionib. destinata. huius virtus prudenter. illius sapientia dicitur. Inter prudentiam ac sapientiam hoc interest, quod vbi contemplatrix philosophia ad actuum & motus animi temperantem comparatur, rationi consentaneum est ei prudentiam cedere. Nam prudentię Fortu-

Fortuna opus est: quam, ut & consultationem, ad suum finem
sapientia non desiderat. versatur enim in ijs considerandis,
qua se semper eodem sunt modo. Atq; ut geometra non deli-
berat de triangulo, an tres eius anguli duos rectos æquent
s necne, quippe qui certus sit rem ita habere: (consilia enim
ineuntur de rebus alias aliter habentibus, non de perpetuis
& immutabilibus) ita contemplatrix veri mens, prima, sta-
bilia, vnamque semper naturam seruatis, nullam admitten-
tia mutationem tractans, vacationem habet deliberandi.
20 Prudentiam autem qua se in res dimittit plenas erroris at-
que tumultus, necesse est se per numerò cum fortuitis casibus
rem habere, & deliberatione vti de rebus incertioribus at-
que obscurioribus: ac deinde consilium agendo exequi,
bruta etiam parte præsente & vna ad iudicandum tracta.
25 Impetu enim appetitionis actiones indigent, quem mores
motu aliquo & affectione animi non perpetua incitant, ra-
tionis opus habentem opera, modum describentis, ne vel ni-
mius sit, vel occasionem & officium prodat. nam subitis af-
fectionibus obnoxia & bruta isthac animi facultas motib.
30 cierit, non nullis vehementioribus ac celerioribus, quibus
dam etiam remissioribus & quam conueniat segnioribus.
Itaque ergo eorum qua agimus vnumquodq; vnico tan-
tum modo rectè const: multipliciter errari in eo potest. sic
ut scopum attingere, vnicum est & simplex: ab eo autem va-
riè exceedingo deficiendò que aberratur. Proinde hoc ratio-
nis actiones ad præscriptum naturæ dirigentis opus est, af-
fectus animi vbi ultra citravè modum se incitando ij pec-
cant, ad mediocritatem reuocare. Vbi enim ob imbecillita-
tem, mollicitem, metum, aut trepidationem appetitionis
35 impetus remittit, ac antequam perueniatur ad bonum pro-
positum desinit: ibi ratio adest excitās atq; resuscitans. Idem
si quando nimius fertur arq; incompositus, vehementiam
eius ratio reprimit & cohivet. Ad hunc modum itaq; ratio
motus appetitionis definiens, morales in homine virtutes
gignit, qua sunt mediocritates inter nimiū & parum à bru-
ta animi parte proficiens. Neq; enim dicendum est quam-
uis virtutem in mediocritate consistere: cum sapientia, ni-
hil indigens brutæ partis, in qua siucera mente & perturba-
tionum vacua locum habens, rationis quedam sit excellentia
in seipsa perfectionem habens: qua vi scientiā cōsequimur,

rem

rem diuinissimam atque beatissimam. Ea autem virtus, quæ propter corpus necessaria nobis est, eiūsq; gratia appetitus tanquam instrumenti ministerio opus habet, non interne-
cio brutæ partis animi, sed ordinatio ac moderatio facultate quidem qualitatis suæ ratione excellentia ipsa quoque est: quantitate autem mediocritas sit, quod nimium est au-
ferens, & quod deest implens. Iam cùm multis modis mediū
Medium
multiplex. intelligatur: nam & contemperatum inter sincera est me-
diū, vt pullus color inter album & nigrum: & inter conti-
nens ac contentum, id quod & continet & continetur, vt 10
11 x. inter xii. & xv. & quod neutrius extremorum est parti-
ceps, vt inter bonum & malum ea quæ vocantur in differen-
tia: nullo hōrum modo virtus est medium. Nam neq; mix-
tum aliquid è vītīs est: neq; id quod non satis est cōtinens,
ab eo quod nimium est continetur: neq; omnino vacat per-
15 turbationibus & impetibus concupiscentiæ, in quibus plus
minūsve æquo locum habet. sed est dicitūrg; mediocritas,
maximè quomodo in sonis harmonica spectatur. Sicut e-
nīm ibi concinna est vox, quæ mēse (id est media) dicitur, ne-
tes & hypates, hoc est, imæ & summæ, illius acuminī nimio, 20
huius grauitati interiecta: ita virtus cum sit motus & facul-
tas circa brutā versans animæ partem, remissiones & inten-
tiones, atq; adeò id quod vltra vel citra modum est apper-
itionis auferens, vnumquemq; animi motum ad mediocri-
tatem restituidinemq; perducit. Iam primū fortitudinem 25
medium faciunt inter timiditatem & audaciam: quarum in
hac exsuperat, in illa deficit ea animi vis, ob quam animosi
dicimur. ita liberalitatem inter sordidam parcitatē ac pro-
digalitatem: mansuetudinem inter indolentiam & fæuiciā.
ip̄lamq; adeò temperantiam & iustitiam, hanc quidem quæ 30
in contractibus neq; plus iusto tribuat, neque minus: illam
quæ appetitus subinde in medium inter stupore animi nul-
lo sensu voluptatum affecti, & luxuriam profusam dirigit.
Atque hac quidem in re, quam vltimo loco dixi, maximē le-
præbet sentiendam differentiam quæ inter brutam animi fa-
cultatem est & rationem, euidēnsq; fit planè diuersam à ra-
35
tionē esse rem perturbationes istas affectionesque animi
tie & tem vagas. Non enim à temperantia discerneremus continen-
perantia tiam, & ab intemperantia incontinentiam circa voluptates
discrimen. & cupiditates, si eadē esset animi vis qua appetimus, & qua
iudica-

iudicamus. Nunc ea dicitur temperantia, ybi conēupiscen-
tem partem veluti placidum & obsequens pecus ratio gu-
bernat atq; traçtat, sibi in appetendo parentem. cōtinentia
autem ea est, ybi obtinet quidem & imperat ratio concipi-
scientiæ, non tamen sine molestia, aut vltro obtemperanti:
sed reluctantem & obliquè incidentem verbere quasi & fræ
no cogitatq; compescit, animo certaminum ac turbarum
pleno. quod similitudine explicans Plato, iumenta animi
ait inter se contendere, cùm deterius meliori renitatur si-
mul & aurigam perturbet; coactum summa ope habenas
premere & eam inhibere, ne (quod est apud Simonidem) pu-
nicæ de manibus ei excidant lora. Itaque etiam continen-
tiam non dignantur perfectæ virtutis nomine, sed minus a-
liquid virtute statuant esse. non enim facta est mediocritas
15 consensu inferioris partis cum pfectantice, neque amputa-
tum est quod erat nimium affectionis, neque paret consen-
titve rationi appetitus: sed molestiam afferens, vicissimque
molestiam percipiens, ac necessitate cohibus veluti in se-
ditione, infensus atque hostis intus habitat. denique con-
20 tinentis animus ob inæqualitatem & dissidium est velut
vrbs illa,

*Simul frequens referta que sufficiens,
Pænibus simulq; gemitisq; sit.*

*Sophoc.
tyr.*

Eandem secuti rationem incontinentiam quoq; minus ali-
25 quid vitio esse cœsent. perfectum autem vitium intemperan-
tia, in qua & affectus animi prauus est, & vitiata ratio: quo-
rum ille appetitus ad turpia dicit, hæc malè iudicando tur-
pibus cupiditatibus adsentitur, sensumque peccati perdit.
At vero incontinentia reclum rationis iudicium seruat: sed
30 perturbationibus contra iudicium mouetur, maiore quam
sit ratio vi præditis. itaque eo differt ab intemperatia, quod
incontinentis vincitur ratio à perturbatione, intemperan-
tis ne pugnat quidem: ille cupiditates sequitur, interim ijs
contradicens, hic eas ducit consentiens: hic gaudet suis pec-
35 catis, ille egre fert: hic volens ac sponte ad turpia fertur, ille
inuitus honestatem prodit. vt & in verbis, & in factis mani-
festa eorum apparent discrimina. Intemperantium enim
hæ sunt voces:

*Grata quenam sit sine Cypride, quæve Voluptas?
Hæc mihi cum cura non erit, emoriar.*

Item:

Item:

Vescere bibū, potare q̄d, & Venere frui:

Namq; additamenta omnia sunt mīhi cetera.

quippe hominis toto animo ad voluptates vergentis atque
prolabentis. neq; minus ille etiam qui dicit

*Sine me perire, namq; id est in rem meam:
tam iudicio malè affecto, quam vitiola perturbatione. Alia
sunt incontinentium dicta.*

At enim mīhi natura sensienti recte, & imfacit.

& alius:

Eheu, diuinus hoc malum mortalibus

Accidit, bonum & fidens, non staris tamen.

& alius:

Impellit ira: nec porrò resistere

Littoreus & vincus anchorae quo fluctibus:

hamum anchoræ littoreum non ineptè appellans stationem
non peruicacem, neq; constantem, sed quæ ob vanitatem
animi ac molliciem iudicium deserit. neque ab hac simili-
tudine abludit isthuc:

Nam noſtra nauis à terra rudenibus

Suspensa perflat: spirat aura, sed tamen

Haremus noſtriſ firmiſ erreiſ nacuſ.

retinacula vocari iudicium turpitudini repugnans: quæ ali-
quando à perturbatione, tanquam valido vento, rumpun-
tur. Reuera enim plenis cupiditatibus velis ad voluptates in-
citatur intemperans, deditq; leipsum eō & ditigat. inconti-
nens obliquè, dum enī conatur aduersus motū virtiosum,
sublabitur & in turpitudinem decidit. quo modo Anaxar-
chum in Sillis traducit Timo:

Hic & Anaxarchi & illa canina videatur,

Se quoq; deſiſet, eō periendere ſueta.

Istamen, & perhibent, misere prudensq; ſciensq;

Vixit: namq; Voluptates amplexa ſtupenſq;

Natura (haud paucis ea formidata sophiſta)

Retroſum ad vitium recto de tramite agebat.

Nam neque sapiens qui sit, continens est: sed temperans. ne-
que stultus incontinentis est, sed intemperans. & alter hone-
stis delectatur, alteri turpia non sunt molesta. Eſt itaque in-
continentia animæ sophistica, tal' ratione prædicta quæ in
recte decretis perſtare non poſſit. Exposuimus incontinenti-
tis &

tiae & intemperantiae discrimen. At continentia à temperantia differt rationib. proportione iam dictis & ab altera parte respondentibus. Morsus enim animi, & molestia, & indignatio nondum deserit continentiam. At si in temperantia animo vndiquaq; æquabili quietem & sanitatem, qua bruta pars deuinicit rationi ac contemporatur, mirabili exornata obedientia ac tranquillitate, intueri posses: vtique dices,

Tum sensi posuere, quies tranquilla per alta

Odyss. ea

391.

Incubuit late sopiust cœrula numen:

ita vchemetés, fuiolos, rabidósq; mórtis ratio extinxit, que verò a natura necessariò requiruntur, hæc cōsentientia, parentia, amica, & operam naurantia rededit consilijs propostisq; ad agendum suscepisti: ita ut nunquam rationem precurrant, nunquam imperium detrectent: ita ut omnis appetitio dicto rationis audiens, eam subsequatur:

Lætens equum propter cen pullus curstat.

Atque hoc pæclo Xenocratis illad confirmatur dictum, qui pronunciauit de verè philosophantibus, Solos eos vltrò facere ea, quæ legib; coacti alij faciunt, tanquam canis morsu aut felis metu à voluptatibus deterriti, & ad periculum respicientes. Obscurum verò non est, in animo huiusmodi roboris & aduersus cupiditates quasi concertationis atque

25 contradictionis sensum percipi. Non desunt rāmen qui rationem, & eam qua perturbationibus ceterū partem negēt *In Stoicos;* esse res diuersas: neque in animo duarum facultatum existent opiniōniter seditionem aut discordiam, sed vnius euilidēmq; rationis conversionem in vtranq; partem, quæ nos mutationis

30 celeritate fallat, non animaduertentes quòd eadem animi facultas à natura facta est ad concupiscendum, irascendum & metuendum, voluptatis causa ad turpitudinem inclinandum, & rursus istam incitationem inhibendum. nam & cupiditatem, & metum, & quæ id genus reliqua sunt omnia, opiniones esse & sententias prauas, non in vna aliqua animæ parte obortas: sed motus ac momenta totius principis animæ partis, assensiones, atque impetus, denique actus quosdam qui facilimè aliò recidant: sicut puerorum impetus vehementiam imbecillitatis causa lubricam habent & inconstantē Horum sententia primū evidentiae sensuq; nō congruit.

congruit. Nemo enim vñquam sensit cupiditatem suam in iudicium, aut iudicium in cupiditatem commutari. neque definit amare is, qui iudicat reprimendum esse amorem, ei- que reluctandum: aut à ratiocinando & iudicando tunc de- fessit, cùm victus mollicie cupiditati herbam porrigit. Sed & tunc, cùm ratione affectui it obuiā, perturbatio ipsum ten- tat: & rursum ab hac superatus, ratione peccatum dispicit. & neq; perturbationibus obnoxiam partem abolet, neque ratiocinādo ab ea liberatur: sed in vtranq; partem agitatus, medius communisq; amborum est. Qui autem modò prin-¹⁰ cipem partem in cupiditatem, modò cupiditatem in ratio- nem conuersti opinantur: perinde faciūt, ac si venatorem & feram non duo, sed vnum putarent esse corpus, quod sui mu- ratione iam venator, mox fera fieret. nam & sic in re mani- festa cæcūtirent: & isthic contra sensum ferunt testimoniū, cùm non vnius alicuius mutationem, sed dissidium ac pu-¹⁵
Consultas.
110. gnara in seipsis sentiant. Obijciunt, Ipsam etiam nostri ani- mi eā vim quæ consultat, sæpenumerò in diuersas trahi sen- tentias de eo quod expediat, & momenta opinādi in vtran- que facere partem: cum quidem & ipsa sit vnicā. Fatemur sa-²⁰ nè, sed similitudo non congruit. Non enim ratio sibi ipsi re- pugnat: sed yna eadēmq; vtens facultate, diuersas tractat co- gitationes. immò, vna est ratio, diuersis in rebus tanquam materijs occupata. Itaq; neq; dolor ratiocinationibus quæ sine affectu insituantur ullus comitur, neq; tanquam vi- compulsi contra animi sententiam, deflectimus in alteram partem. nisi sibi, tanquam in trutina, in altera lance affe-²⁵ ctio aliqua aduersus rationem appensa examinetur. Hoc en- nim sæpenumero contingit, vt rationi non ratio, sed ambi-
Ilia. n. 93. *Turpe recusatu hac fuit illis: & metuebant*
Accipere oblatam interea quoq; conditionem. Item:
Miserum trucidari est sed iunctum gloria:
Subterfugere mortem timidi est suave est tamen.
*Sed & in disceptandis contractibus animo motum adferen-³⁵
*tes affectus, plurimum injiciunt mora. Et qui regibus con-
*sulentes gratiam captant, non deduabus sententijs alteri pa-
*trocrinant: sed affectui alicui se accommodant cōtra vti-
*litatis*****

litatis rationem: itaq; optimatibus remp. administratis, non permittitur oratorib. vt in animis motus exercet. Quippe recto momēto vacua perturbationis ratio ad iustum inclinat: perturbatione oborta, pugna ac dissidium inter partem voluptatis aut doloris capacem, & inter consiliantem iudicantēmq; existit. Nam aliās qui sit, vt in philosophicis cōmentationib. absq; vlo dolore nos ab alijs patiamur duci, & à sententia discedamus nostra: sicut cūm ipse Aristoteles, tum Democritus & Chrysippus nonnulla prius sibi proposita decreta, absque tumultu, doloreque, & quidem libenter dimiserunt? nimirum quia parti animi quæ in contemplando ac scientijs tractandis versatur, nullus obnitorum affectus: atque in hoc genere sese continet, neque curiosius se effert bruta facultas. quòd sit, vt ratio verum conspiciens, ad id omisso falso perquam libenter se conferat: eò quòd in se ipsa vim eam habet, quæ & aſtentri, & sententiam mutare facit. At quæ actionum gratia suscipiuntur consultationes, & iudicia, & arbitria, quia perturbationes his admiscētur, rationi quandam adferunt discrepantiā atque difficultatem: cui rationi nimirum in tali re obstat atque obturbat bruta pars, voluptatem ei aliquam obijcens, aut metum, aut dolorem, aut cupiditatem. Iudicium hac in disputacione est penes lēnum, qui vtranque attingit partem. altera enim vincens, alteram non perimit: sed affectatur vim molitus & renitens. Scilicet qui le ipsum amore captum castigatis, is ira ratione aduersus affectum vtitur, vt vtranque in animo habens insitum: duo inter se pugnare sentiens, & eorum alterum tanquam inflammatione exagitatum iniecta manu comprimens. Contrā in illis deliberationibus, ad quas motus brutæ partis isti non pertinent, & quales omnino sunt contemplativis philosophiæ: vbi æqualia in vtranque partem sentiendi sunt momenta, ibi non iudicium interpolatur, sed dubitatio relinquitur: quasi in litio quædam cogitationis aduersus vtranque partem affectæ. quòd si in alteram partem aliquid decernatur, superior inferiorem iam sustulerit, ita vt sententiæ conceptæ nihil aduersetur: neque molesta porrò sit. Vt autem viiuersè dicam, quoties rationi videtur opponi, sensus non duarum diuersarum rerum repugnatiam arguit, sed ynius cuiusdam in diuersis viis quod versetur examinādis. Quando autē bruta pars con-

tria ratione contendit, ybi ita natura comparatum est, ut neque
 vincere, neque vinci citra molestia possit: statim animus quasi
 De affectu et bus. in duas partes dirimitur, & manifesta fit discordia. Ceterum
 non tantum est pugna, sed & ab ijs que subsequuntur non mi-
 nus expeditum est videre principium affectuum aliud esse à
 ratione. Cum enim fieri possit, ut amet aliquis ingeniosum
 & bona ad virtutē indole puerum, possit etiam malum & im-
 pudicum: itēmque ut ira improbè in liberos & parentes suos,
 iuste pro ijsdem aduersus tyrannos & hostes: sicut ibi senti-
 tur pugna perturbationis contra rationem & discordia: ita 10
 hec obsequij & tanquam affluentis atque adiuvantis motus
 accusus. Evidem vir probus, ybi legib. conuenienter vxo-
 rem duxit, in eam cogitatione incumbit, quomodo possit
 cum ea recte & pudice vivere. temporis autem successu ybi
 consuetudo amorem ingenerauit, sentit ratione dilectionem 15
 augescere. Et adolescentes ybi scitis preceptoribus se dede-
 runt, principiō eos vobis gratia sectantur atque emulantur,
 postmodò autem eos diligunt, ac de familiaribus discipu-
 lisq; amatores & sunt & dicuntur. Idēmque in ciuitatib. vsu
 venit hominib. erga magistratum, vicinos, necessarios. post 20
 quam enim cooperūt necessitatis causa inuicem pro officiis
 ratione consuecere, paulatim deinde in amorem delabun-
 tur, ratione secum trahente & parere sibi docente eam par-
 tem, quae affectuum est sedes. Qui vero dixit:

Ei verecundia duplex est ista. quadam non mala est:

Altera autem familiarum onus est, labesque:--
 nonne prae se fert, quod sentiat sibi affectum istum sepe con-
 tra rationem cunctando tergiuersandōque; occasionem reū
 gerendarum perdidisse? Denique ipsi nobis evidētia cōiectū
 hoc largimur, ut pudorem verecundiae nomine afficiamus, 30
 voluptatem gaudij, metum cautionis: nemine profecto hāc
 honestorum pro odiosis vocabulorum usurpationem cul-
 paturo, siquidem easdem affectiones ratione se dendent ho-
 nestis, ei repugnantes & vim facientes odiosis appellemus
 nominibus. Quando autem lacrymis conuicti, & tremori-
 bus, colorisque mutationibus, loco doloris aut metus mor-
 sus quosdam & conturbationes nominant, cupiditatēsque
 studij voce velant: evidentur nou philosophicis, sed sophisti-
 cis effugij, utrum dum moluntur nominum opes ipsas eu-
 tate. Ei sanè rursum ipsiū gaudia ista, & voluntates, &
 cautio-

cautiones, non vacationes affectionum, sed bonas affectiones appellantur: vocabulis recte videntur. Bona enim affectio fit, cum ratio non aboleret affectum, sed componit atque constituit in animo temperantis. Quid virtiosi & incontinentes? Vbi decreuerunt se patrem ac matrem loco amarum aut amissam diligere velle, nequeunt hoc præstatere: si amicam aut adulatorem statuerunt amare, illicet etiam amant. At si idem essent iudicium & affectus, oportuit decreto amandi aut ordinandi statim amorem aut odium comitari. nunc contrarium evenerit, affectu quibusdam iudicij obsequente, qui busdam refragante. Hinc est quod ipsi rebus cogentibus pronunciant, non omne iudicium esse perturbationem, sed id demum, quod excitet appetitum violentum atque nimium: factores scilicet aliud esse in nobis quod iudicat, aliud quod afficitur: sicut aliud est quod inquiet, aliud quod mouetur. Ac ipse Chrysippus multis locis definitionis tolerantia & continentiam habitus qui obsequantur rationi diligentibus: profitit se rebus ipsis eadem fuisse, ut fateretur aliud in nobis esse id quod obsequitur, ab eo cui vel obsequitur dico audiens, vel repugnat non parens. Porro cum omnia peccata paria, omnia delicta & qualia faciunt, an etiam alii a veritate discrepant, arguere in praesentia non est tempestivum, certe in plerisque videntur admodum contra evidenter ratiocinari. Sunt enim ex ipsorum sententia omnes perturbationes sive affectus, peccata: & quicunque dolet, merituit, concupiscit, is peccat. At vero magna sunt affectuum, pro eo atque magis minusve afficiuntur, discrimina. Quis enim dixerit metui Dolonis parem fuisse Ajacis metum, referendò pedem referentis, & pedentem ex hostibus recedentis, sensimque genui preponentis? Aut dolorem quem mor. Iliad. u. 378 te Socratis cepit Plato, ei quem Alexander, vbi propter Cliti nec manus sibi ipsis inferre est aggressus? Intenduntur enim dolores non medioctiter eo quod nec opinantibus contingit: speratique casus acerbiores ipsis sunt, quos suscipi cari aliquis euēturos portuit. verbi gratia, si quis cum, quem lertis rebus florentem ac in admiratione hominum viuentem sperabat se visurum, excarnificatum esse audiat, vt Philoctetum Parmenio. Quis autem affirmet eadē ira in Philemonem à Maga, qua in Anaxarchum a Nicocreonte deservitum fuisse, eadem quidem in causa, quod essent ab ipsis conuicio

proscissi?nam Anaxarchum pistillis ferreis contudit Nico-
creon: Magas Philemonis ceruicibus nudum imponi à li-
ctore gladium iussit, deinde eum dimitti. Itaque iram Plato
neruos animi cognominauit: qui & intenderentur acerbi-
tate, & laxarentur mansuetudine. Hæc & alia id genus illi,
ut amoliantur, contentiones & vehemētiā affectuum ne-
gant fieri secundum iudicium, quod errori sit obnoxium:
exitus, & contractions, & diffusiones aiunt esse, quæ ratio-
ne maiores minorēs fiant. Enim uero differentiæ iudicio-
rum satis apparent. Pauperratem enim alijs malum non esse

Theog. 175 censem, alijs magnum: sunt qui maximum, ut ciui uitanda
gratia de axis & in mare se præcipitare homo debeat. Et
mōrem alijs bonorum duntaxat amissione, quidā æternis
porrò infra terram poenis, horrendisq; supplicijs malū esse
argunt. Bonam valetudinem corporis sunt qui ut naturā 15
conuenientem vitilēmq; rem amplectuntur: alijs omnium
rerum optima videtur, ut pote sine qua nihil iuuent diuitiæ,
nihil liberi, nihil regia, quæ dijs (ut ille ait) æquat potestas.
ad extremam ipsam quoque virtutem ea absente inutilem
esse pronunciant. ut appareat in iudicāto alios magis, alios 20
minus peccare. Sed de hoc nunc nō est locus differēdi. Hoc
autem sumendum est, ipsos etiam concedere aliud quām iu-
dicium esse brutum illud, quo affectus fiat vehementior ac
maior: ac dū de vocabulo litigant, rem ipsam dare ijs qui af-
fectibus obnoxiam ac rationis expertem partem differre af- 25
fīmant à ratiocinante & iudicante. Iam Chrysippus in ijs

* dissensi- quæ de * Anomologia scripsit, postquam iram esse cęcam
one parti- pronunciauit, quæ sę numerō res conspicuas videre non
um animi finat, sępe ea quæ iam apprehendimus obscure: paulo pōst:
puto. Oborti enim, inquit, affectus rationes explodunt, & ea quæ 30
, iudicium ab ijs diuersa statuit, vīq; ad contrarias his actio-
, nes propellunt. Deinde Menandi vtitur testimonio, sic lo-
, quentis:

Me miserum, ob mea mens in nostro corpore
Fuit isto tempore non equidem hoc decreueram,
Sed ab hoc aliud longe diuersum.----

35

, Progressusq; longius, Ea, inquit, natura est animalis ratio-
, ne prædicti, ut in singulis rebus ratione vti, ab eaq; gubernata-
, ri possit: sępe tamen eam aspernatur, aliò motione violenta
, impellente, nimirum fatens id, quod fit ex dissensione affe-
ctus

Etus cum ratione. Etenim ridiculum fuerit quod Plato ait,
 vnumquenq; seipso aliás meliorem, aliás deteriorem esse, &
 modò vincere seipsum, modò à seipso vinci. quomodo e-
 nim fieri hoc potest, nisi vnuquisq; duplex quodammodo
 sit, & in sese aliquid præstantius, aliquid detersius habeat? ita I. de legib.
 enim sui potens ac præstantior seipso erit, si deteriorem par-
 tem meliori habeat obedientem. qui verò intemperanti ac
 brutæ parti patitur obsequi & inservire principem faculta-
 tem, is seipso inferior, in cōtinens, & secus quam natura po-
 10 stulat affectus dicitur. Natura enim vult, ut ratio, quæ diui-
 na est, imperet brutæ parti quæ ex ipso corpore ortum ha-
 bet, ideoq; in illud demersa & contemperata similis eius sit,
 corporeisq; referta affectibus. Demonstrant hoc impetus
 concupiscentiæ, qui pro modo corporis incitantur, ac se-
 15 cundum eius mutationes vel cōcitatiores vel languidiores
 fiunt. & hæc est causa quod adoleſcētūm cupiditates ob co-
 piām & calorem sanguinis celeres, feroceſ, ardentes, atque
 rabidae sunt. Enībus quia principium concupiscentiæ circa
 iecur restinētūm est ac debilitatum, magis viger ratio, elan-
 20 gescente vna cū corpore affectuum capace parte. Hoc i-
 psū scilicet est, quod brutorum animalium mores & affe-
 ctus format. Non enim opinionum alia bonitate, alia pra-
 uitate robur & audaciam, vel cōtrā metum trepidationēm
 que ingentem sortiuntur: sed facultates sanguinis, spiritus,
 25 & corporis, discrimina faciunt affectūm: quia pars eorum
 capax ē carne tāquam radice, enascens, qualitatem propen-
 sionemque ralem secum effert. Hominis autem impetibus
 ab affectu ortis etiam corpus vna affici atque cieri, conuin-
 cunt pallores, rubores, tremores, saltatio cordis, turlumq;
 30 diffusio in expectatione voluptatum. At verò cū ipsa per se
 mens absque ullo affectu mouetur, tum corpus quietescit ac
 consitit placidē: nihil commune nimirum cum ea mentis
 actione habens. quę si mathematicam considerationem su-
 scipit, non adsciscit brutam partem sibi. Quo ipso ostendi-
 35 tur duas animi partes esse facultatibus differentes. In uni-
 versum autem quidquid est, id cōstat, ac ne ipsi quidem ne-
 gant, vel habitu aliquo gubernari, vel natura, vel bruta ani-
 ma, vel rationem habente. quorum simul omnium parti-
 ceps est homo, omnibusque istis subiectus est differentijs.
 nam & habitu continetur, & natura nutritur, & ratione vti-
 tur.

tur, itaque etiam brutum aliquid in se, & principium innatum habet perturbationum, nō extrinsecus subiens, sed necessarium: & quod non excindendum omnino sit, sed cultura atque disciplina indigeat. Itaq; non Thracico aut Lycurgeo modo agit ratio, vt affectuū utilia simul cum damnosis excindat: sed vt Pythagoras & Hemerides, id est, prosper frugū atq; de sylvestribus sativa redigens deus, tantum immoderatam auferat feritatem: ac deinde quod reliquum est cicerare & ad vitæ commoda conuertere. Quo enim patet ijs qui ab ebrietate sibi meruunt, non effundunt vinum, sed diluunt: ita effectus non abolent qui perturbationes timent, sed ijs moderantur. Ita boum etiam, equorumq; non motus, non opera, sed petulantiores saltus freniq; reiectio nem auferunt. & affectibus subactis ac ciciribus virtutis ratio, non planè eneruans aut euellens ex animo partem ministerijs eius destinatam. Pindari est, sub currū equum, ad atratum bouem prodesse: aprum autem qui velit venari, ei laboris toleranter canem esse inueniendū. Multo autem his vtiliores sunt affectuum fetus, rationi præstò vbi sunt, eiq; ad virtutem enitenti opem ferunt. Sic moderata ira fortitudini adiumento est, odiū in malos iustitiae, ac iusta indignatio aduersus nullo suo merito rebus secundis elatos, quando hi dementia simul atq; petulantia inflammatis animis coercitione opus habet. iam ab amicitia naturalem ad diligendū propensionē, ab humanitate misericordiā, à vera benevolentia gaudere vñā atq; dolere, ne si velis quidem, auel lere villo polis modo. Præterea si peccant qui vñā cum insano amore omnem tollunt amorem: equidem non rectè agunt, qui propter avariciam omnes etiā alias damnant appetitiones, sed perinde agunt ac si quis currendum, quod a liquando impingatur, aut iaciendum neget, quia nonnunquam à scopo aberretur, aut canendum, quod interdum incitè canatur. Enim uero sicut musica in sonis concentum non acitorum ac grauium vocum extirpatione, in corporibus medicina sanitatem non internecione caloris aut frigoris, sed proportione contemperationis querunt atq; conficiunt. ita in animo etiam rationi victoria paratur, cùm ea perturbationibus modum mediocritatemq; imposuit. Animus enim nimio dolore aut gaudio corruptus, similis est corpori affluxu humoris alicuius supernacanciumenti atque

que inflammato: non ipsum gaudium aut dolor. Et præclarè Homerius his verbis,

Semper at est fortis color idem: nec granis illum

Perirent at metus:---

Iliad. v. 284.

5 non metum ademit, sed nimium metum; ut fortitudo nō in
væcordiam, aut fiducia in temeritatem abeat. Sic etiam cir-
ca voluptatem nimia cupiditates, & in vindicandis flagitijs
nimium in malos odijm tollantur: & habebis temperantē,
qui tamen non omnis sensus voluptratum sit expers, iustum-
10 que citra saeviciam & acerbitatem. Adde, quod si omnino
euelli ex animis affectus possint multorum: eorum ratio he-
berior fieret atque ociosior. sicut gubernator vento cessan-
te non admodum habet quod agat. Atque hæc, ut appareat,
obseruantes legum conditores, in ciuitate ambitionem æ-
15 mulationemque excitant: aduersus hostes autem tubis etiā
ac tibijs instigant augēntque irarum ardore & pugnandi
cupiditatem. Nō enim in poesi duntaxat, sicut est apud Pla-
tonem, artifex & accuratissimè formatus, ridiculus esse o-
stenditur ab eo qui fuit diuino Musarum instinctu impul-
20 sus: sed in proclis etiam animo concitat ac furore correpti
subsistit superatique nequeunt. qualem instinctum Home-
rus ait à dijs homini inferi.

Sic ait, atq; duci permagna flamine fires

Inferunt:--- & ruitum:

25 *Non absq; instinctu furit hic ita numinis:---*
nimirum quid dij quasi incitamentum & vehiculum quod-
dam rationi affectū apponant. Ipsos adeò illos, cōtra quos
nobis est sermo, videmus in eo esse, ut sāpē numero & lau-
dando adolescentes excitent atque propellant, & castigan-
30 do coerceant: quorum alterum delectatio, alterum dolor
subsequitur. correctio enim & reprehensio pœnitentiam pu-
dorēmque incuit: quorum prius dolorem, posterius me-
tum genus habet: ijsque maxime ad castigandum vruntur.
Vnde etiam Diogenes Platōnem laudantibus quibusdam
35 dixit: Et quidnam ille habet tantopere prædicandum, qui
tanto philosophatus tempore, neminem dolore affectit? Nō
enim tam recte cum Xenocrate dixeris, mathematicas di-
sciplinas esse ansas philosophiæ: quām hoc, affectus istos
verecundiam, cupiditatem, pœnitentiam, voluptatem, do-
lorem, ansas esse adolescentium: quas salutari atq; concinna-

opportunitate ratio & lex apprehendentes, eos cum profectu in rectam perducant viam, ut non male professus fuerit Laco ille paedagogus, effecturum se, vt puer gaudet honestis, ac molestè ferat turpia. quo liberalis institutionis fine neque maior potest ullus, neque pulchrior nuncupari.

PLUTARCHI COMENTARIUS,
An seni gerenda sit respublica.

NOVINVS te, mi Euphanes, Pindari, cuius laudator es, dictum illud tanquam probabiliter ac recte enunciatum in ore frequenter habere:

Instituto certamine

Prætextus aliquis virtutem

In altas tenebras derescerit.

Quando autem cunctatio & mollices à certaminib. nos a uocans ciuib., cùm plurimas alias præscriptiones usurpant, tum ultimam hanc quasi à sacra (quod dicitur) linea adducunt senectutis excusationē, eaq; cum primis honestos nos stros conatus retundere atq; deterrére nitūtur, dum persuadere volunt quendā esse conuenientem non athletici tantum, sed etiā ciuilis decursus terminum atq; conclusionem: quę mecum identidem de senili reipub. administratione ratio cinor, ea tecum quoq; mihi communicāda sum arbitratuſ. vt neuter nostrū quem hactenus vna longum tenuimus cursum deserat: néve ciuilem vitam, quasi æqualem & confuetudine nobis deuinctū amicum, omittat, ad aliāmq; transeat in usitatam, & cuius consuetudini ac familiaritatī parandæ tempus non suppetat: sed in eo persistamus quod a principio institueramus, cundémq; viuendi & honestè vivendi finem faciamus: nis velimus in exiguo quod superest vitæ spacio ostendere, longam, quam exegimus, & atatè à nobis fuisse nulla præclara in re consumptam. Nō recte is, qui Dionysio dixit tyrannidem pulcrum esse sepulcrum. sed hęc illi tanto perfectiorem parauit miseriam. & Diogenes melius, qui cùm postea temporis filium eius Corinthi videret priuatum de tyrauno factum: Quād indignam, aiebat, teipso vitā agis. non enim h̄c te liberē ac tutō viuere cōueniebat, sed in patria arci tyrannicæ inclusum exēplo patris tui conse-